

ОСОБЛИВОСТІ РОЗУМІННЯ МАЙБУТНІМИ ВЧИТЕЛЯМИ ЧИННИКІВ БЕЗПЕЧНОЇ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

Процес модернізації національної системи освіти в Україні характеризується пошуками нових педагогічних технологій, що максимально сприяли б формуванню соціально активної, творчої особистості, здатної до самостійної регуляції власної життєдіяльності. Значною мірою досягненню означеної мети сприяє введення до навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів предмета „Основи безпеки життєдіяльності”.

Останнім часом в Україні різко загострилася й викликає серйозну стурбованість проблема безпеки життєдіяльності людей, від рішення якої залежить збереження найвищої соціальної цінності держави - людини, його здоров'я й життя. Людина сама створює небезпечне для свого існування середовище, що загрожує не тільки живим істотам, а й безпеці людини. Різні отруєння, ДТП, випадкові й навмисні uszkodження, пожежі, нещасні випадки на воді, аварії і травми на виробництві й у побуті в 2002 р. забрали життя у 20 разів більше людей, ніж у 1986 р. Протягом першого півріччя 2003 р. від нещасних випадків виробничого і невиробничого характеру загинули 34 872 осіб, у тому числі 823 дитини у віці до 14 років [1]. Така ж тенденція зберігалася на протязі 2004 року. Виходячи з цього, зростає роль навчального предмета, що вчить людину поведінці в навколишньому середовищі, вміню уникати небезпеки чи приймати правильне рішення щодо поведінки в ситуації, небезпечній для життя.

Проте аналіз вітчизняного досвіду свідчить, що в загальноосвітніх школах навчальний предмет „Основи безпеки життєдіяльності” (ОБЖ) викладається переважно не спеціально підготовленими вчителями, а фахівцями різного профілю, для яких часи з „Основ безпеки життєдіяльності” є додатковими. Метою даної статті є визначення ефективності сучасної системи навчання майбутніх учителів у вищій школі щодо обізнаності в основних питаннях безпечної діяльності.

Програми навчання з основного курсу безпеки життєдіяльності для загальноосвітніх шкіл розроблено за принципом „спірального” розгортання системи знань про безпеку й небезпеку життя людини. Останнє передбачає на кожному етапі навчання формування в учнів відносно цілісної картини небезпек внутрішнього й зовнішнього оточуючого людину світу, забезпечує розвиток певних навичок індивідуальної захищеності особи, поступово поглиблює світоглядну складову змісту освіти й досвід її практичного спостереження [3].

Однак спеціальність учителів, які викладають сьогодні ОБЖ в загальноосвітній школі, дуже різноманітна: означений предмет викладають учителі початкових класів, філологи, педагоги з трудового навчання, біології, фізичної культури, географії, психології, хімії, математики, історії, фізики. Зумовлюється це тим, що в сучасному переліку педагогічних спеціальностей, що діє в Україні, не має кваліфікації "вчитель з безпеки життєдіяльності". У вищих навчальних закладах України задля цього проводиться спеціалізація педагогів іншого фаху (фізики, трудового навчання тощо).

У зв'язку з тим, що основи безпеки життєдіяльності викладають різні за фахом вчителі, найбільш суттєві труднощі, з якими вони стикаються, виявля-

ються в тому, що фізики зосереджують увагу учнів на безпеці-небезпеці явищ, в основі яких лежать фізичні процеси і властивості речей; хіміки – хімічні; біологи зазвичай звертають увагу до наслідків порушення біологічних процесів тощо. Як наслідок, в учнів складається досить однобічне й не систематизоване уявлення про природу й сутність явищ, що призводить до небезпеки життєдіяльності людини.

Аналізуючи означені недоліки, Ю. Калязін, Є. Прасолов, З. Шаповал та інші науковці наголошують, що освітянський напрям «Безпека життя й діяльності людини», з одного боку, потребує знань, набутих при вивченні багатьох різноманітних предметів, з іншого - йому притаманні й власні особливості та специфіка: він має стати «основою для аналізу небезпечних ситуацій та свідомого формування моделей небезпек, базою для подальшого більш глибокого вивчення окремих питань у споріднених курсах» [2].

На нашу думку, питання з безпеки життєдіяльності мають стати обов'язковою складовою підготовки майбутніх учителів природничого циклу.

Задля виявлення ефективності сучасної системи підготовки майбутнього вчителя до викладання основ безпечної життєдіяльності нами було проведено опитування студентів Одеського національного університету імені І.І. Мечникова біологічного, фізичного, хімічного, історичного, філологічного, економіко-правового, геолого-географічного факультетів, факультету романо - германської філології, інституту математики, економіки й механіки та інституту соціальних наук, тобто тих, хто завтра буде працювати в загальноосвітній школі й навчати школярів основам безпечної життєдіяльності.

Усього в дослідженні приймали участь 726 студентів. Для розгляду їм було запропоновано 24 фактори безпеки, які необхідно було розташувати за ступенем зменшення небезпечності для життя і здоров'я людини. При цьому студентам було рекомендовано керуватися власними уявленнями, виходячи зі свого життєвого досвіду стосовно безпеки наведених факторів для життєдіяльності людини. У низку факторів, що були запропоновані студентам, були включені: авіаційний й автомобільний транспорт, атомна енергетика, уживання спиртних напоїв, виробничий травматизм, убивства та навмисні uszkodження, водойми (купання, відпочинок), діагностичне випромінювання, електричний струм, залізничний транспорт, інфекційні захворювання, куріння, медичні препарати, наркотичні речовини, побутові травми, робота на комп'ютері та в Інтернеті, пожежі, самогубство, синдром набутого імунodefіциту (СНІД) та венеричні захворювання, спортивні та масові заходи, стихійні лиха, терористичні акти, харчові отруєння й хірургічне втручання.

Узагальнюючи результати опитування, ми виявили, що найбільша кількість студентів на перше місце в низці небезпек поставили СНІД та венеричні захворювання (26,7% опитаних). На другому місці за небезпекою студентами зазначено атомну енергетику (18%). Терористичні акти (11,7%) входять до трійки лідерів і займають третю сходинку в ланцюжку зазначених небезпечних факторів. Що стосується стихій-

них лих (10,2%), то студенти також вважають їх одним з досить небезпечних факторів і поставили їх на четверте місце. Крім означених вище факторів, студенти звернули увагу на наркотичні речовини (10,2%) та вбивства й навмисні ушкодження (10,7%).

Якісний аналіз відповідей студентів свідчить, що молодь найгостріше сприймає небезпеку від венеричних захворювань та СНІДу. По-перше, це може бути пов'язано з віком студентів й актуальністю статевого виховання юнаків. По-друге, СНІД у всьому світі приймає масштаби пандемії, тому необхідно залучати максимальну інформацію про СНІД та венеричні захворювання та способи захисту від них. Виходячи з цього, нам виявляється доцільним уведення як обов'язкових актуальних питань щодо профілактики СНІДу та венеричних захворювань у рамках вивчення курсу „Безпека життєдіяльності” у вищій та загальноосвітній школі чи в межах предмета „Біологія” з елементами безпеки життєдіяльності.

Атомна енергетика також посідає високе місце серед небезпечних факторів. І це є зрозумілим, тому що для покоління опитуваних студентів ще є наочними наслідки аварії на Чорнобильській АЕС у 1986 році. Наслідки техногенної катастрофи доходять до сучасної молоді у вигляді онкологічних захворювань, захворювань щитовидної залози, забруднених радіоактивними речовинами земель, загубленого здоров'я. Тому вони розуміють, що необхідне не тільки формальне ставлення до цієї небезпеки, але й ретельне вивчення питань захисту організму від іонізуючого випромінювання, захисту сім'ї, своєчасної евакуації й плану дій у випадку аварії на атомних об'єктах.

Увага студентів до терористичних актів як до фактору небезпеки зумовлена подіями, що відбуваються у всьому світі. Останні події у Беслані, що призвели до загибелі багатьох невинних, переконують у незахищеності людського життя й неможливості протистояти злочинцям. Але як діяти у таких ситуаціях, якої поведінки дотримуватися в разі захоплення, який зберігати психологічний настрій і надавати допомогу потерпілим – це проблема, яку теж слід розглядати на заняттях з "Основ безпеки життєдіяльності" й на суміжних дисциплінах.

Вражає увагу різноманітність стихійних лих, а зразки поведінки людини під час таких надзвичайних ситуацій не завжди є зрозумілими. Тому ще одним з важливих питань, доцільність яких зазначають студентами для розгляду на предметах, де вивчають безпечну життєдіяльність, є питання поведінки під час різноманітних надзвичайних ситуацій природного характеру. Досвід свідчить, що вбивства й навмисні ушкодження залежать не тільки від злочинця, який завдає шкоди особистій безпеці й життю, але й від уміння людини протистояти злочинцю: від фізичної підготовки потенційної жертви, знання психології, розвитку мовлення тощо. Отже, школа повинна розглядати й такі питання.

Уживання наркотичних речовин серед студентської молоді, як правило, починається заради інтересу, через сімейні та шлюбні проблеми, соціальну нестабільність суспільства. Яким чином можна запобігти вживанню наркотичних речовин серед молоді? Ми вважаємо за необхідне проводити бесіди, екскурсії, круглі столи з наркологами міста та практичні заняття не тільки на теми шкідливості наркотичних речовин, їхнього впливу на організм, наслідки вживання наркотиків з наведенням чисельних прикладів з життя наркоманів, відомих людей, артистів, але й розкрива-

ти шляхи й засоби виходу зі скрутних життєвих ситуацій психологічними засобами саморегулювання, самозахисту. Отже, питання наркотичних речовин теж обов'язково повинні розглядатися не тільки у вищій, але й в загальноосвітній школі.

Одноставні думки студентів і відносно групи факторів, що вважаються найменш небезпечними. Для цих факторів в анкетах були відведені місця з 19 по 24.

Так, на 19, 20, 21 місцях за небезпечністю, тобто відносно безпечними за даними опитування, були зазначені: медичні препарати (8,7%); діагностичне випромінювання (7,3%); залізничний транспорт (8,7%) відповідно. Відносно безпечними, за думкою студентів, також були визначені водойми, купання та відпочинок (22 місце - 10,2%), спортивні та масові засоби (23 місце - 26,3%). Останню позицію як найбільш безпечну серед перелічених факторів, за думкою студентів, займає робота на комп'ютері та в Інтернеті (24 місце - 32,9%).

Проведене дослідження показує, що студенти різних факультетів відрізняються у визначенні найменш небезпечного фактора. Наприклад, хіміки не вбачають небезпеки в медичних препаратах, на нашу думку, це пов'язано з їхньою професійною діяльністю, оскільки вони приймають активну участь у вивченні медичних препаратів, їх фармакологічному синтезі, тому й зазначають цей фактор на останньому місці.

Водночас фізики вважають відносно нешкідливим діагностичне випромінювання. Як відомо, студенти фізичного факультету безпосередньо пов'язані з вивченням радіоактивного та електромагнітного випромінювання, атомної енергетики, медичної фізики тощо. Тому діагностичне випромінювання в тих дозах, яке використовується медичними установами, на їхню думку, є безпечнішим аніж, наприклад, атомні електростанції, науково-дослідні установи, де працюють з радіоактивними речовинами.

Найбільш невизначеною серед студентів виявилася позиція таких факторів, як-то: авіаційний та автомобільний транспорт, уживання спиртних напоїв та харчово отруєння, діагностичне випромінювання, медичні препарати, побутовий та виробничий травматизм, пожежі, хірургічне втручання. Більшість студентів фактори відносять до невизначених за своїм місцем, що можна пояснити недостатньою зрозумілістю їхньої небезпечності в порівнянні з такими факторами, як СНІД, стихійні лиха, терористичні акти тощо. Однак життя засвідчує, що цим факторам з невизначеним місцем безпечності також необхідно приділяти уваги, тому що людина не може існувати без продуктів харчування, побуту, транспорту, і правильна поведінка в цих умовах визначена необхідністю.

Як бачимо, коло питань, що розкривають основи безпеки життєдіяльності людини, є вкрай широким. Майбутній учитель повинен бути обізнаним щодо широкого кола небезпек, а систематизувати їх у цілісному вигляді надзвичайно складно. Крім зазначених, існує ще велика група інших факторів, що у свідомості студентів – майбутніх учителів не асоціюються з небезпечкою. Так, сьогодні вже більшість фахівців переконані в тому, що комп'ютер та світова мережа Інтернет несе в собі не тільки переваженість інформацією користувачів, але й шкодить опорно-руховому апарату, зорові, а іноді і психіці людини. Студенти, водночас, оцінюють цей фактор як найбезпечніший.

Крім того викликає занепокоєння той факт, що куріння молоді поставила на одне з останніх місць, тобто вважає його безпечним. Проте статистика засвідчує, що тільки від куріння щорічно гине велика

кількість людей. Наприклад, в Україні від хвороб, пов'язаних з палінням тютюну, щорічно гинуть більш ніж 120000 людей, а у світі – більш ніж 4 млн. Отже, виникає питання щодо достатності об'єму і змісту цієї інформації, що надається юнакам сьогодні про шкоду тютюнопаління, небезпечність його для організму та психіки.

Отже, проблема обсягу й упорядкованості інформації студентів-майбутніх педагогів щодо тих факторів, які створюють загрозу життєдіяльності людини, потребує зведення їх в єдину цілісну систему, що складає основу не тільки для безпечної життєдіяльності людини, але й пошуку засобів подання цієї інформації.

Ми наполягаємо на тому, що підготовка вчителя з інтегрованими знаннями щодо безпечної життєдіяльності сьогодні має стати одним з пріоритетних напрямів вищої педагогічної освіти, оскільки існує чисельна кількість небезпек, що стосуються діяльності школяра та середовища його існування безпосередньо. Майбутній педагог повинен не тільки знати про небезпеку, засоби і способи запобігання, але і вміти навчити дитину безпечної поведінки в навколишньому середовищі, побуті, під час його особистої діяльності, навчити, як захистити і зберегти власне здоров'я на уроці з будь-якого предмету. Дана пропозиція є досить складною для реалізації, оскільки вимагає перегляду змісту й методики викладання основних предметів у загальноосвітніх школах. А вже сьогодні можна забезпечити оволодіння необхідною кількістю знань і вмінь з ОБЖ майбутніх вчителів шкіл.

Знання основ безпеки дозволить розширити психологічне поле самозахисту особистості, розвинути в неї здатність піклуватися про себе, задоволь-

няти свої потреби та одержувати задоволення від життя. Активна участь кожного громадянина в піклуванні про довкілля і про самого себе є гарантом безпеки особи, суспільства й людства на шляху до збалансованого розвитку країни. Розв'язання завдань, пов'язаних із забезпеченням безпечних умов існування людського співтовариства стосується кожного і спонукає до поміркованих спільних дій щодо навчання дітей, студентів – майбутніх педагогів основам безпечної життєдіяльності.

Отже, результати дослідження визначають актуальність проблеми розробки змісту та методики підготовки майбутніх учителів з основ безпечної життєдіяльності, здатних ефективно використовувати свої знання у практиці роботи зі школярами в загальноосвітній школі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богомолов А.Г., Ткачук С.П., Дмитриченко Г.Ф. О состоянии организации и проведения мероприятий по вопросам безопасной жизнедеятельности и мер по его улучшению // *Безопасность жизнедеятельности*. – К.: Охрана труда. – 2004. - №7. – С. 11-14.

2. Калязін Ю.В., Прасолов С.Я., Шановал З.М. Проблеми методики викладання БЖД у педагогічному закладі // *Матеріали I Всеукраїнської науково-методичної конференції „Безпека життя і діяльності людини – освіта, наука, практика”*. – К., 2002. – С.18-20.

3. Концепція освіти з напрямку „Безпека життя і діяльності людини” / В.О. Кузнецов, В.В. Мухін, О.Ю. Буров, Л.А. Сидорчук, С.А. Шкробець, В.М. За-платинський // *Інформаційний вісник вища освіта*. – К.: Видавництво науково-методичного центру вищої освіти МОН України. – 2001. - №6. – С.6 -17.

Подано до редакції 24.02.05

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются особенности понимания опасных для жизни и деятельности человека факторов студентами – будущими педагогами. Рассмат-

ривается проблема безопасности жизнедеятельности в современном обществе и образовании, особенности восприятия будущими учителями.

SUMMARY

The article describes the peculiarities of realizing factors dangerous for life activity by future teachers. It presents the

problem of safety in life activity in the modern society and educational system, peculiarities of future teacher's perception.